

CAPITOLUL I

EMIL A. DANDEA

O VIAȚĂ DE OM PLINĂ DE ÎNFĂPTUIRI ȘI DE DEZAMĂGIRI

Peste amintirea lui Emil.A. Dandea, personalitate marcantă a luptei pentru Marea Unire și apoi a consolidării noului stat național român, s-a așezat, o bună perioadă de timp colbul istoriei unui regim roșu care a pus pe primul plan, la începuturile sale, purificarea politică, prin înmormântarea, la propriu și la figurat, a elitei românești și chiar a simbolurilor naționale. Mai catolici decât ceilalți supuși ai „papei” Stalin, comuniștii români au dovedit, pentru așa-zisul *regim al democrației populare* care promitea raiul pe pământ dar care a sfârșit sub ghilotina nemiloasă a unei istorii înșelată și fraudată, un debordant exces de zel în a-și ignora și distruge înaintașii, îndeosebi pe cei provenind din *rândurile burghezo-moșierimii* și de a rămâne doar cu cenușa acestora, spre bucuria și satisfacția dușmanilor.³

O astfel de soartă a avut și tânărul combatant pentru cauza Unirii, Emil A. Dandea, născut la Bucium, lângă Abrud, la 22 ianuarie 1893, într-o familie ce avea rădăcini extinse printre revoluționarii români de la 1848-1849 și mai târziu printre fruntașii mișcării naționale românești din Transilvania. Era strănepotul lui Ionuț Dandea, căpitan al lui Horea și fiul lui Simion Dandea, un dârz și neînfricat memorandist întemnițat de mai multe ori pentru ideile sale politice și naționale, ultima oară la Târgu-Mureș. Tradiția revoluționară a înaintașilor săi aflată în serviciul emancipării națiunii române din Transilvania și a mobilizării sale pentru Unirea ce avea să vină l-a ambiționat și totodată îmbărbătat pe tânărul Emil A. Dandea să urmeze calea părinților săi, să le continue și să le desăvârșească opera în condițiile noi ale întregirii neamului. După studiile primare și gimnaziale terminate în comuna natală, urmează cursurile Liceului „Gheorghe Lazăr” din Sibiu, apoi ale Facultății de Drept din Cluj și ale Academiei Comerciale din Viena, după care și-a susținut Doctoratul în drept la Universitatea din Cluj.⁴ Începând cu anul 1916, participă activ la prima conflagrație mondială, în rândurile armatei imperiale. Rănit și cu invaliditate ușoară la mână, este disponibilizat și se întoarce la Cluj, unde își continuă studiile și totodată, se angajează în lupta Partidului Național Român din Transilvania pentru realizarea Unirii.⁵ Pentru consecvența sa în susținerea cauzei naționale românești este ales președinte al Societății Tinerimii Universitare din Cluj și membru în Comitetul Executiv al Senatului Național Român din Ardeal, cu sediul tot la Cluj, alături de Amos Frâncu, Emil Hațieganu, Ioan Pop, Valentin Poruțiu, Augustin Pordea, Elie Dăianu, Ioan Cotuțiu, Iulian Pop, Laurențiu Gherman, Nicodim Cristea, Octavian Utalea și Toma Ienciu.⁶ În atmosfera politică tulbură a toamnei din 1918, când, după prăbușirea Austro-Ungariei, provinciile aparținătoare se pregăteau pentru a-și lua destinul în propriile mâini, pentru păstrarea ordinii în vidul de autoritate ce a caracterizat viața provinciei românești până la istoricul act de la 1 Decembrie, s-au înființat gărzile naționale românești, pe lângă cele maghiare și săsești. Lui Emil A. Dandea i s-a încredințat zona munților Apuseni, respectiv județul Turda-Arieș, cu sarcina de a organiza gărzi și consilii naționale.

³ Amănunte privind biografia lui Emil Dandea vezi în *Un om pentru Târgu-Mureș: Emil Dandea*, Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 1995, îndeosebi p. 163-166, la Ioan Silviu Nistor, *Emil Dandea în slujba înfăptuirii Marii Uniri*, Cluj-Napoca, Editura SEDAN, la Ioan Bembea, *Patriotul Emil Dandea și vremurile în care a trăit*, Cluj-Napoca, 2010).

⁴ Dimitrie Poptămaș, op. cit., p. 12.

⁵ Maximilian Costin, *Un mare român. Emil Dandea*, Târgu-Mureș, 1934, p. 9; Ioan Silviu Nistor, op. cit., p. 13.

⁶ Ioan Silviu Nistor, op. cit., p. 17; Traian Bosoancă, *Emil Dandea-omul politic*, în *Un om pentru Târgu-Mureș-Emil Dandea*, Fundația culturală „Vasile Netea”, Târgu-Mureș, 1995, p. 11.

În însorita dar friguroasă zi de 1 Decembrie 1918, se număra printre cei 1228 de delegați cu *Credențional*, ca reprezentant al Tinerimii Universitare Române din Cluj, urmând a susține și o cuvântare, dar nefiind trecut în programul zilei, a susținut-o în preziua Adunării.⁷

Preluarea provizorie a administrației Transilvaniei de către Consiliul Dirigent, organism care urma să facă trecerea spre integrarea definitivă a provinciei în noul stat național român, a avut ca primă urgență schimbarea administrației maghiare cu cea românească prin numirea de funcționari români în posturile cheie din fruntea județelor, orașelor și municipiilor. Ca urmare a neregnoașterii noii realități politico-statale, prin refuzul depunerii jurământului de fidelitate față de statul român de către vechea administrație a Clujului, la 19 ianuarie 1919, Consiliul Dirigent a instituit administrația românească județeană și orășenească în municipiul de pe Someș, prin numirea lui Simion Tămaș în funcția de prefect al județului, a lui Octavian Utalea, ca viceprefect și a lui Iulian Pop, ca primar. La propunerea prefectului, Consiliul Dirigent, prin Decizia nr. 728 din 25 februarie 1919, a instituit primul Consiliu municipal românesc al Clujului, în postul de secretar al Primăriei fiind numit Emil A. Dandea.⁸

Viitorul primar al Târgu-Mureșului se va afla în primele rânduri ale apărătorilor Marii Uniri, participând activ ca voluntar în Armata Română la războiul ungaro-român dezlănțuit, în primăvara anului 1919, de către guvernul Republicii Sovietice Ungare. Acțiunea militară s-a dovedit, până la urmă, catastrofică pentru comuniștii maghiari dând trupelor române posibilitatea de a ocupa, pentru prima oară, Budapesta. Compania comandată de locotenentul Emil A. Dandea a pătruns în capitala Ungariei, la 3 august 1919, arborând tricolorul românesc pe Parlamentul ungar.⁹ Pentru devotamentul său într-o realizare și apărarea deplinei unități românești, înfăptuită *de drept* și *de facto* în toamna anului 1918, Emil A. Dandea a fost decorat de însuși Regele Ferdinand cu Ordinul „Coroana României”, în grad de Cavaler.

La întoarcerea de pe front, a fost avansat consilier al Primăriei din Cluj, încredințându-i-se conducerea Secției financiare, a Oficiului de încartiruire, a Oficiului de repatriere, a Comitetului pentru prețuri, delegat al Primăriei pentru românizarea firmelor ș.a. Activitatea depusă, conform fișei de post a noii sale funcții, s-a dovedit a-i fi de un real folos pregătindu-l cum nu se poate mai bine pentru viitoarea demnitate care i se pregătea. În acest context, trebuie subliniat și faptul că proiectele administrative aflate în competența sa și pe care nu le-a putut finaliza în orașul de pe Someș au fost transferate la Târgu-Mureș unde au fost realizate în integralitatea lor, cu multă muncă și tenacitate, devenind, nu de puține ori, victima adversarilor politici sau ai susținătorilor lui Bernády György, primarul maghiar antebelic. În această ordine de idei amintim doar „obsesia” sa că organizarea administrației românești nu poate fi concepută fără dăltuirea în piatră sau bronz a unor figuri importante ale istoriei și culturii naționale, dovedindu-se, conștient sau nu, adeptul rolului determinant al personalității reale sau imaginare, ca motor al dezvoltării istorice.

⁷ „Tinerimea universitară din Cluj – spunea tânărul Dandea – *nutrind în suflet focul sacru al celor mai sfinte sentimente naționale și al celei mai fierbinți dragoste de neam, în momentele actuale de cea mai mare importanță pentru soarta și viitorul neamului românesc din Transilvania, a cărui mlădiță e, își ține de sfântă datorință să-și spună și ea cuvântul cu această ocazie*”, continuând în accente previzionare „*bazați pe faptul că în mâinile noastre, pline de vigoarea tinereții, se vor depune ca mâine frâiele guvernării, rolul deosebit de important al conducerii destinului unui popor/.../ declarăm și noi cu această ocazie, în mod solemn, că ne asociem cu trup și suflet deciziunilor mărețe ce se vor lua /.../ în marea și istorica Adunare a Neamului din falnica Alba Iulie*”. (Emil Dandea, *Mișcările studențești din anul 1918*, în *Almanahul Societății Academice „Petru Maior” al societăților pe facultăți și Academii și al Cercurilor studențești regionale din Cluj*, Cluj, 1929, p. 93-94.

⁸ Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 26-27.

⁹ Maximilian Costin, *op. cit.*, p. 9; Vasile T. Suci, *Dr. Emil Aurel Dandea, luptător pentru România Mare*, în *Un om pentru Târgu-Mureș. Emil Dandea*, Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 1995, p. 37-45; arborarea drapelului românesc și a opincilor pe Parlamentul ungar pare a fi opera sergentului Iordan, un oltean din Craiova.

Concret, este vorba de figura dorobanțului român, ca eliberator al Ardealului, a lancelui, pe care n-a putut-o realiza la Cluj, dar a dăltuit-o la Târgu-Mureș, a lui Eminescu, căruia i-a închinat prima placă comemorativă la Târgu-Mureș cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la trecerea Luceafărului prin această urbe, a Lupoaiței ca simbol al romanității. Adept al unei administrații transparente, cu bunele și relele sale la vederea contribuabilului, a înființat la Cluj revista „*Administrația*” ca „*Gazetă oficială a orașului Cluj*” (1922) și „*Orașul*”, la Târgu-Mureș (1923), ambele fiind aproape identice din punct de vedere structural.¹⁰

O altă inițiativă începută la Cluj, care a avut ample rezonanțe și în perioada cât a administrat municipiul Târgu-Mureș a fost constituirea Uniunii Orașelor din România care avea menirea de a elabora un cadru legislativ comun pentru toate orașele României unite, care, înainte de 1919, făcuseră parte din 3 sisteme administrative deosebite: al Vechiului Regat al României, al Austro-Ungariei și al Rusiei.¹¹ Dandea, care întocmise proiectul de statut, susținea extinderea autonomiei de care s-au bucurat orașele ardelenne în timpul regimului maghiar și asupra celorlalte orașe românești. Pe parcursul a trei ani, cât a servit administrația Clujului, Emil A. Dandea a dovedit devotament față de oraș și de tânărul stat național român, realism, dar mai ales competență, energie și însușire, calități care, traduse în fapte au plasat orașul pe coordonatele administrației românești, care, la scurt timp de la preluare, ajunsese să funcționeze mai bine decât cea maghiară. Împlinirile sale profesionale nu puteau rămâne indiferente conducătorilor Partidului Național-Liberal care va ajunge la conducerea statului, după alegerile din 1922. Cum, la Târgu-Mureș, la trei ani de la introducerea administrației românești, doar primarii și șefii lor de cabinet erau români, vechile structuri rămânând intacte, adică maghiare, cum viața economică culturală și socială a orașului nu făcuse nici un progres, rămânând la stadiul de după război, cum elementul românesc se afla tot la periferie, Emil A. Dandea, care se dovedise o personalitate energică în ceea ce privește implementarea programelor românești, este numit noul primar al orașului, la sfârșitul anului 1922.¹²

Din discursul său de instalare, reiese că orașul nu era pentru el o *terra incognita*, că relațiile sale cu urbea de pe Mureș, chiar dacă nefericite, erau mult mai vechi.

¹⁰ Primul număr al gazetei „*Orașul*” a văzut lumina zilei la 5 februarie 1923, cu subtitlul „*Foaie pentru interesele sociale și financiare ale administrației urbane*”, având 439 apariții, timp de 18 ani, întreaga colecție însumând aproape 4500 de pagini. Pe tot parcursul apariției sale, gazeta a avut drept redactori-responsabili pe primarii municipiului. Lui Dandea îi revin 195 de apariții, iar celorlalți 8 primari, 234 (pentru amănunte vezi Mihail Art. Mircea, *Orașul-publicație periodică târgmureșană fondată de dr. Emil Dandea*, în *Un om pentru Târgu-Mureș. Emil Dandea*, p. 79-86).

¹¹ Adunarea generală de constituire a avut loc la Cluj, în 11 iunie 1922. Aceasta a ales comitetul Uniunii, astfel format: președinte Gh. Corbescu, primarul Bucureștiului; vicepreședinți: I. Flondor, primar de Cernăuți, Gjevsky, primar de Chișinău, dr. Iulian Pop, primar de Cluj și Stan Vidrighin, primar de Timișoara; secretari: C.I. Sfințescu din București și dr. Emil Aurel Dandea din Cluj (amănunte privind constituirea Uniunii Orașelor, vezi la Ioan Silviu Nistor, *op. cit.* p. 34-41)

¹² „*Ne-am obicinuit în ultimul timp, dela război încoace, să vedem cum funcțiunile mai importante și în special rolurile de conducere sunt încredințate exclusiv exponenților politici ai diferitelor partide. Odată instalați, fără a li se fi cântărit meritele și capacitatea, nu-l mai întreabă nimeni decât numai de sănătate și când este vorba să se întocmească vr-un tabel pentru decorații. Toate aceste procedee n-au făcut decât să contribuie la o stare de spirit îngrijorătoare pretutindeni. Cam aceasta era atmosfera și în orașul nostru, când primăria, rămasă vacantă prin debarcarea Dlui Dr. Harșia, era râvnită de oameni cu merite mai multe și mai puține și de o capacitate în orice caz discutabilă. Numirea Dlui Dandea în postul de primar al orașului nostru a fost pentru mulți – și mai cu seamă pentru cei interesați – surpriză. S-au întrebat mulți și se întreabă încă, dacă nu cumva și Dl. Dandea este exponentul politic al partidului dela guvern. După instalarea Dsale în scaunul de primar, care a avut loc în ziua de 31 Decembrie 1922 în fața reprezentanților autorităților civile și militare și după făgăduințele noului primar făcute cu această ocazie, nădăjduim că Dl Dandea e înafară de aceste bănueli. În cazul acesta, când Dsa n-a venit cu alte gânduri, ci cu sufletul curat și cu dorul de muncă, din partea noastră îl asigurăm de tot concursul în munca grea ce are de săvârșit și în realizarea gândurilor bune, pe cari a declarat că le are*” („*Mureșul*”, 4 ianuarie 1923).

„În legătură cu orașul Târgu-Mureș, am avut până acum numai amintiri triste. Între zidurile lui a suferit pentru sentimentul de român și moț, regretatul meu tată, 6 luni de temniță nedreaptă. Aici, am suferit eu 2 luni ca militar, ca apoi să plec pe front spre a lupta pentru o cauză, de la prăbușirea căreia aștepta tot sufletul românesc împlinirea visurilor sale de azi realizate, grație sufletului poporului nostru”. În ciuda umbrelor trecutului, Dandea promitea să dea uitării orice resentiment, angajându-se din plin la revitalizarea municipiului. „Dar lumina idealului realizat – spunea mai departe – împrăstie toate amintirile sinistre. Așa că azi pot promite solemn, că tot timpul cât imi va fi dat să stau în fruntea acestui oraș al României, ținta vieții mele va fi prosperarea lui și acomodarea lui cât mai armonică în noile cadre, care i le-a hărăzit D-zeu în România Mare”¹³.

Dandea venea la Târgu-Mureș, ca primar, cu speranța coalizării forțelor românești, destul de firave, într-un front comun pentru cauza românească, așa cum îi cerea guvernul care-l desemnase, dar în scurt timp, ca urmare a eforturilor de introducere a noii administrații a devenit victima atât a minoritarilor, a căror atitudine este de înțeles, cât și a consăngenilor săi orbiți de patima politică sau de goana după înavuțire.

Perioada interbelică a orașului a fost marcată în plan social și politic de inepuizabilele acuzații dintre români și minoritari, de „războaiele” dintre partidele politice aflate la putere și în opoziție și nu în ultimul rând de gâlceava dintre ortodocși și greco-catolici.¹⁴ Acuzațiile de corupție, vechi de când lumea, înnegreau paginile gazetelor, iar invidia demolatoare îi orbea pe oponenții lui Dandea. Ca și în vremea noastră, aria calomniei era, poate, singurul lucru care funcționa perfect, la cele mai înalte tonalități.¹⁵

În timp ce consăngenii săi îl acuzau de imaginare tentative de apropiere de minoritari pentru a ajunge la „ciolan”, cei din urmă îi puneau stigmatul de naționalist șovin deși opera sa administrativă avea drept fundament imperative statale impuse de legi votate deopotrivă și de către reprezentanții celor nemulțumiți.

¹³ „Orașul”, 5 februarie 1923; Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 56.

¹⁴ Disputele religioase dintre cele două culte ale Bisericii românești din Târgu Mureș, care ardeau în stare latentă încă de la Unire, au izbucnit public în timpul discuției parlamentare în jurul Legii Cultelor, din primăvara anului 1928. Astfel, în duminica din 18 martie, a avut loc o procesiune de exprimare a protestului credincioșilor uniți față de unele prevederi ale proiectului de lege, îndeosebi asupra faptului că Biserica Ortodoxă fusese declarată drept biserică națională. Acțiunea, care nu fusese aprobată de către autorități, s-a soldat cu ciocniri între demonstranți și forțele de ordine. Evenimentul nu a trecut neobservat în Parlament. În ședința din 20 martie, mitropolitul greco-catolic al Blajului, Vasile Suci, sublinia că o manifestare pașnică a credincioșilor uniți a fost agresată de jandarmi, care i-a lovit cu patul armei, iar unul dintre participanți, bătrânul preot Nistor, a fost internat în spital. Crucile au fost rupte, iar praporii călcați în picioare, fapt care l-a determinat pe înaltul prelat să afirme că: „*asemenea acte nu s-au produs nici sub blestemul regim de dinainte și nu ne așteptam ca frații noștri să ne supună la asemenea tratamente.*” (Constantin Schifirneț, *Biserică, stat și națiune, Studiu introductiv, în Biserica noastră și cultele minoritare*, București, Editura Albatros, 2000, p. XII-XIV; Arhivele Naționale- Direcția Județeană Mureș (în continuare ANDJ-Mureș), Fond Primăria orașului Târgu-Mureș, Consiliu, doc. 37/1929, f. 2).

¹⁵ Gazeta gogo-cuzistă „*Drum Drept*”, de pildă, care, în scurtul interval în care a apărut, s-a dovedit, mai degrabă, a fi drumul urii, al învrăjbirii românești și al patimei oarbe scria că: „*În materie de patriotism, dă lecții acela care, sub mască a săvârșit cele mai multe abuzuri – în locurile unde s-a așezat a introdus jaful și corupția și a scris unui conducător minoritar cu mână proprie cea mai umilitoare scrisoare, cerșind pentru sine ciolan, pentru ca apoi să fie în mod rușinos refuzat /.../. Doi prieteni-venind vorba de Dl. Dandea se întrebau – că oare de unde atâta îndrăzneală și inconștiență la acest om – unul din ei a lămurit lucrurile spunând că știe din izvor autentic că de când a fost bolnav de tifos, a rămas cu acest defect /.../. Când vă veți trezi din adâncul vis al ignoranței „consilieri” ai despotului ce se lăfăiește ca o sfidare în tronul lui Pluto-Întunecatul”. În aceeași tonalitate, gazeta „*Mureșul*”, din 10 aprilie 1937, oficios al național-țărăniștilor din județ, s-a dovedit a fi cel mai înverșunat inamic al liberalilor și implicit al lui Dandea, acuzându-l de imaginare acte de corupție și sustragere de bani publici, care, niciodată nu au putut fi dovedite în justiție. „*Marele român – scria gazeta amintită – a fost surprins cu mâna învelită în tricolor în fondurile diferitelor articole bugetare din Primărie...*”*

În amintitul *Apel*, din primul său mandat, răspunsul este cel al unui primar-funcționar public, neangajat politic, dar conștient de misiunea încredințată de guvernul care l-a desemnat pentru această înaltă demnitate. „*Tot neadevăr tendențios- scria Dandea- este aluziunea lansată de presa vizată că aș face politică «liberală», ca și aceea preconizată de alții că aș fi «naționalist». Sunt român și funcționar, nimic alta. Astfel am făcut și fac o singură politică: românească și a prosperării comunei /.../. Toate faptele consiliului, ale mele și a tuturor actualilor funcționari adevăresc că de amestecul funcționarilor noștri în politică nici nu se poate vorbi, după cum nu am admis nici o umbră de amestec a politice în viața administrativă municipală*”.

Între timp, Legea administrativă unificatoare din 1925 a înlocuit funcția de primar-funcționar cu cea de primar-politic, respectiv președinte al Comisiei Interimare, Dandea, devenind membru al P.N.L., din 1926, fapt ce determină o ușoară nuanțare a discursului său administrativ. „*Principiile generale pe care înțeleg să le urmez – spunea Dandea în 1934 - le-am arătat la instalarea mea. Am arătat că sunt un executor al programului P.N.L., care înțeleg a se valida prin realizări concrete, colaborare armonioasă a tuturor, cinste perfectă, economii raționale și naționalism luminat*.”¹⁶

Este, deci, de domeniul evidenței, că în primul primariat la Târgu-Mureș, în concepția filozofică a lui Dandea privind administrația publică, exista o dihotomie clară între politica de partid și actul administrativ, ambele topindu-se, însă, în politica interesului național, pe care primarul român a respectat-o cu religiozitate pe tot parcursul activității sale.¹⁷ Al doilea discurs, cel rostit cu ocazia investiturii din 1934, ne relevă un primar politic, înregimentat cu trup și suflet în rândurile Partidului Național Liberal, care îl repropulsase în înalta demnitate și pe care îl considera, și realizările chiar au demonstrat-o, cel mai performant în rândul celorlalte grupări politice care s-au perindat la conducerea țării.

Referindu-se la politica de stat și la cea a managementului administrativ, într-un studiu, publicat, la scurtă vreme de la ocuparea funcției de edil, în gazeta „*Administrația*”, Dandea făcea o distincție clară între prima, care urmărea, în primul rând, accesul la treptele înalte ale puterii în stat și a doua care trebuia să servească cu prioritate interesul cetățenilor de orice nație și credință ar fi aceștia. „*Politica de partid tinde la acțiuni potrivite pentru a câștiga sau păstra puterea. Politica comunală trebuie să afle modul și mijloacele mai proprii pentru dezvoltarea bunăstării generale a cetățenilor comunei, pentru a le asigura posibilitatea de muncă cât mai productivă și de trai cât mai agreabil*.” Prin urmare: „*scopul politicii comunale va fi de a pune la dispoziția cetățenilor înlesnirile economice și culturale produse de civilizație, cum sunt: alimentație ieftină, iluminatie, apeduct, canalizare, băi, parcuri, pavaj, tramvaie, teatru, muzee, biblioteci ș.a. Aceasta este politica de care trebuie să fie pătrunsă administrația și nicidecum politica de partid*”.¹⁸

Deși Dandea fusese propulsat în demnitatea de primar ca urmare a seriozității sale și aprecierii liberalilor, totuși, în perioada primului său mandat (1922-1926) el nu s-a înregimentat în rândul acestora, cum ar fi fost firesc dacă am judeca conform uzanțelor politice de astăzi, mai mult chiar se pare că el a rămas mai de grabă credincios doctrinei P.N.R., lucru care devine evident dacă analizăm discursul rostit la mesajul tronului, în ședințele Camerei Deputaților din 31 octombrie și 1 noiembrie 1928, cunoscut sub numele de „*Nemulțumirile Ardealului și chestiunea minoritară*”,¹⁹ cu toate că la data amintită Dandea făcea parte din P.N.L. în urma deciziei luate în 1926, înainte de alegerile parlamentare.

¹⁶ „*Orașul*”, 1 aprilie 1934.

¹⁷ Convingerea sa privind rolul primarului ca funcționar public rezultă și mai convingător dintr-un articol referitor la starea conflictuală apărută între el și predecesorul său, Ioan Harșia, la momentul ocupării postului de edil-șef al orașului, în 1922: „*Noi, ca funcționari de carieră, nu am făcut și nu vom face parte din nici un partid politic, nu am luat și nu vom lua parte la lupta fratricidă și ne vom face între toate împrejurările datoria având faptele noastre la bază, numai binele public, etica funcționărească și legalitatea, nizuința la muncă constructivă ...*” („*Orașul*”, 1 martie 1923).

¹⁸ „*Politică și administrație...*”, p. 22-23.

¹⁹ *Un om pentru Târgu-Mureș. Emil Dandea*, p. 86-161; ideea este împărtășită și de Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 81; vezi analiza discursului făcută de autorul amintit, p. 88-96.

La baza hotărârii sale de a se îndepărta definitiv de P.N.R. și de a se înscrie la liberali, cu toate loviturile primite sub centură din partea acestora înaintea alegerilor locale din 1926, când la Târgu-Mureș se coagulase o „monstruoasă” coaliție liberalo-maghiară care îi refuza primarului român, încă în activitate, orice colaborare pe lista comună, a fost, se pare, apropierea dintre partidul ardelenilor și Partidul Țărănesc din Vechiul Regat, care, în amintitele alegeri, s-au prezentat unite într-un cartel, pentru a fuziona, apoi, în toamnă²⁰.

Din autoevaluarea primului său mandat, publicată în *Darea de seamă* pe anul 1925, rezultă că o parte din proiectele avansate la instalarea în fotoliul de primar fuseseră finalizate, celelalte fiind demarate dar nefinalizate din cauza timpului scurt și a lipsei resurselor financiare. Cu mențiunea că voi reveni mai detaliat asupra realizărilor din timpul celor două mandate în capitole speciale, amintesc, totuși, cu titlu de inventar pe cele din perioada anilor 1923-1926: introducerea administrației românești; rezolvarea problemei finanțelor orașului; continuarea lucrărilor pentru introducerea gazului metan; amplificarea uzinei electrice; crearea și dotarea cu cele necesare a instituțiilor culturale românești; începerea construcției noii biserici (catedrală) ortodoxe române; ridicarea monumentului „*Ostașului Român*” și al „*Latinității*”; editarea gazetei oficiale „*Orașul*” etc.

În urma alegerile parlamentare pentru Camera Deputaților, din 25 mai 1926, devine, pentru 2 ani, deputat de Mureș în Parlamentul României, în care s-a remarcat prin luările sale de poziție drept un susținător consecvent al unității politice românești, al destinului Transilvaniei în noua structură statală, îndeosebi a chestiunii moșilor, al problemelor județului care îl trimisese acolo și ale orașului în serviciul căruia se aflase aproape 3 ani de zile.

Alegerile parlamentare din 1928 au propulsat pe scena politică românească Partidul Național Țărănesc, liberalii, aflați într-un vizibil declin după moartea lui I.I.C. Brătianu, înregistrând în județul Mureș jenantul scor de 0,88% din sufragii²¹. În aceste condiții, Dandea, care participase la scrutin pe lista acestora, este nevoit să stea departe de viața parlamentară și de cea administrativă locală dedicându-se activității de avocat în cabinetul său de pe strada G. Enescu.

Revine în viața politică locală după alegerile din 1930 fiind ales consilier județean, funcție pe care o deține până la alegerile din 1933 în urma cărora, în 23 martie 1934, revine în fruntea orașului de pe lista liberalilor ca președinte al Comisiei Interimare. În același an, este ales, într-o atmosferă de mare entuziasm, președinte al organizației județene a P.N.L., în urma decesului fostului președinte, prof. univ. Gheorghe Bogdan Duică,²² iar la 24 februarie 1935, a fost ales președinte și de către organizația liberală din Târgu-Mureș avându-i ca vicepreședinți pe Francisc Porubski, Nicolae Papadima, Ioan Florian și Augustin Cicioveanu. A fost ultimul președinte al organizației județene Mureș a P.N.L., până la interzicerea activității partidelor „burgheze”, la sfârșitul anului 1947.

²⁰ Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 85.

²¹ Virgil Pană, *Minoritari și majoritari în Transilvania interbelică*, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2007, p. 105.

²² „Activitatea politică și națională a D-lui Emil Dandea – scria Șt. Ceantea în „*Glasul Mureșului*”, din 25 decembrie, 1934 – actualul primar al orașului Tg – Mureș, dacă i-a adunat în decursul vremii mulți adversari, apoi tot aceeași rodnică și românească activitate a strâns în jurul D-sale un număr impresionant de prieteni și de aderenți. Pentru a-și dovedi dragostea și stima față de Dl. Emil Dandea, numeroșii săi prieteni au luat inițiativa unei sărbătoriri pentru meritele politice și naționale ale D-sale. Sărbătorirea a fost organizată de un comitet sub conducerea D-lui profesor Nicolae Papadima. La această sărbătorire au fost invitate toate organizațiile comunale ale partidului liberal din județ, care și-au trimis delegați la această frumoasă manifestație. În sala de jos a palatului cultural, s-au adunat deci, Joia trecută (20 decembrie 1934-n.a), peste 200 de persoane, intelectuali din Tg.-Mureș și delegați ai organizațiilor liberale din județ. Într-o atmosferă de mare însuflețire, toți cuvântătorii au reliefat viguroasa personalitate a D-lui Emil Dandea, insistând asupra marilor sale calități de ordin moral și național /.../ A luat apoi cuvântul Dl. prefect Francisc Porubski, tovarășul de muncă și de răspundere politică a D-lui Emil Dandea, care, în cuvinte calde, a arătat importanța politică a D-lui Dandea – ca și ceilalți vorbitori - ca la conducerea partidului liberal din jud. Mureș să fie proclamat Dl. Emil Dandea. Întreaga adunare aderă la această propunere prin aplauze furtunoase.”

Începând cu această dată, activitatea sa administrativă va fi strâns legată și completată de cea politică, primarul municipiului Târgu-Mureș devenind un ajutor de nădejde al locuitorilor din zona Nirajului, îndeosebi, sprijinindu-i cu fonduri bănești pentru școli și cămine culturale, biserici etc., toate în interesul românilor deznaționalizați. Astfel, printre multiplele proiecte puse în operă de primarul Târgu-Mureșului, a fost și acela privind recâștigarea românilor secuizați, inițiativă care nu depindea strict de administrația orășenească. Pe lângă reromânizarea a circa 500 de nume, prin Societatea „Tinerimea Română”, al cărei președinte de onoare era, s-a organizat un concurs cu premii pentru elaborarea celei mai bune istorii naționale, potrivită a reda românilor secuizați conștiința națională, apoi un alt concurs privitor la mijloacele practice de acțiune pe acest teren. Totodată, a căutat se ajute comunele din apropierea orașului, în care elementul românesc se afla în pericol. Astfel, s-a luat inițiativa reconstruirii bisericii greco-catolice din Curteni, *„unde numai slovele pietrelor de mormânt mai fac dovada că au fost români”*; la fel au fost ajutate bisericile și școlile din Corunca, Oaia, Moșuni, Veța etc.

Prin decizia din 17 martie 1936, de exemplu, președintele Comisiei Interimare a municipiului Târgu-Mureș, aproba, în baza art. 159 din Legea de Organizare Administrativă, suma de 37 000 lei pentru: școlile primare din comunele Onuca, Orosfaia, Fărăgău, Toldal, Pogăceaua, Stupini, Păsăreni, Murgești; bisericile greco-catolice din Merișor, Crăciunești, Budiul Mic; bisericile ortodoxe din Petea, Morești și Corunca, Asociația „ASTRA”-Miercurea Niraj, pentru monumentele eroilor din Veța și Bolintineni²³. În această acțiune *„ar servi mult intereselor românești - scria Dandea- înființarea câte unui vicariat ortodox și unit român la Târgu-Mureș, pentru care am făcut intervențiuni”*.²⁴

Pe lângă ajutoarele bănești acordate din Fondul Cultural al primăriei, Emil A. Dandea a încercat și chiar a reușit să mobilizeze și alte instituții de stat din Târgu-Mureș pentru sprijinirea interesului românesc. Astfel, la 30 iunie 1936, se adresa președintelui Camerei de Industrie și Comerț amintindu-i acestuia că, dacă, sub regimul maghiar, instituția pe care o conducea conlucrase *„cu sacrificii materiale și morale importante la acțiunea de maghiarizare pe valea Nirajului și în teritoriile secuizate în general /.../ apoi a subvenționat cu mașini, numerar etc. industriași, comercianți sub acest unghi de vedere”*, sosise vremea să *„credem că este o datorie de onoare ca și noi, conducerea de azi să facem tot pentru ajutarea scopurilor de stat și cel puțin să reparăm nedreptățile din trecut”* în *„acțiunea de reromânizare a românilor secuizați forțat de stăpânirile vitrege din trecut”*.²⁵ La rugămintea primarului, președintele Camerei de Industrie și Comerț a „conferit” cu omologul său de la Camera de Agricultură, care, la 28 iulie 1936, îl informa, că *„avem onoarea să vă comunicăm că, în acțiunea de reromânizare a românilor secuizați, Camera va veni, în limitele prevederilor bugetare, cu mijloace economice de sprijin prin vite de prăsilă, mașini, semințe, pomi, legume etc.”*²⁶

O altă formă de sprijin a comunelor cu probleme a constituit-o luarea acestora sub patronajul municipiului Târgu-Mureș, primăria contribuind, prin serviciile sale, la propășirea acestora.

²³ *Credincioșii parohiei noastre ort. rom. din Corunca – îi scriau lui Dandea- adunați azi în școala de stat, cu multă bucurie iau la cunoștință adresa Onoratului Municipiu /.../ prin care ne aduce la cunoștință că ne-a luat sub ocrotirea Sa și prin prezenta își exprimă mulțumita pentru acest nobil și românesc gest și nespusa bucurie că deși, după mult timp dela unire, totuși s-au aflat oameni în rândurile mai înalte ale societății românești, care, cu adevărată și frățescă iubire, se gândesc la frații lor de jos, la poporul secuizat din comuna Corunca. Această mulțumită o adresează în primul rând Domnului Președinte al Comisiei Interimare a Municipiului Dr. Emil Dandea, care, de ani de zile, și-a arătat interesul față de biserica și școala noastră /.../ Trăiască Domnul Președinte Dr. Emil Dandea și trăiască Domnii Membri ai Comisiei Interimare”*.²³ (ANDJ-Mureș, Fond Primăria orașului Târgu-Mureș Târgu-Mureș, Consiliu, doc 7023/1936, f. 13).

²⁴ „Dare de seamă”, 1935, p. 27-28.

²⁵ ANDJ-Mureș, Fond Primăria orașului Târgu-Mureș, Consiliu, doc. 5207/1936, f. 12.

²⁶ *Ibidem*, f. 15.

La 22 septembrie 1936, de pildă, se acorda patronajul comunelor Corunca, Curteni și Petea.²⁷ Ultima din aceste trei urma să primească tot concursul primăriei municipale pentru sistematizarea localității prin planuri făcute sau „revidiate” de către Serviciul Tehnic al orașului.

Ascensiunea nazismului în Germania a revigorat acțiunea de contestare a tratatelor de pace încheiate la sfârșitul Primului Război Mondial și punerea în discuție a desenului teritorial al noilor state naționale, apărute după dezmembrarea fostelor imperii multinaționale, prin revizuirea acestuia. Tinerile state apărute după anul 1918, printre care se afla și România întregită, au încercat să ia măsuri de contracarare a fenomenului, înființând *Ligile Antirevizioniste*, cu scopul de a întări solidaritatea și rezistența față de atacurile la adresa integrității teritoriale și a demnității popoarelor, de a cultiva conștiința națională, de a combate propaganda revizionistă și acțiunile tendențioase. În acest context, la 15 decembrie 1933 s-a înființat la București *Liga Antirevizionistă Română (L.A.R.)*, având la bază un grup de intelectuali adunați în jurul lui Stelian Popescu, directorul cotidianului „Universul”. Deviza acesteia era: *”Pacea, pe temelia tratatelor, pe respectul obligațiilor internaționale și pe întărirea forțelor morale și materiale dintre națiuni”*. Întrucât Transilvania se afla în primplanul mișcării revizioniste, la 8 ianuarie 1934, s-a constituit, la Cluj, Comitetul Regional pentru Transilvania, avându-l ca președinte pe istoricul Ioan Lupaș. În scurt timp, Regionala a înființat, în teritoriu, aproape 700 de comitete.²⁸

Comitetul județului Mureș al L.A.R. a luat ființă la 10 octombrie 1934 având ca președinte pe dr. Ioan Vescan, vicepreședinte pe dr. Emil A. Dandea, secretar pe Victor Rusu, casier pe Octavian Fulea, directorul sucursalei Banca Românească și membri pe Ștefan Rusu, protopop ortodox român, Elie Câmpeanu, protopop greco-catolic, Francisc Porubski, prefectul județului, dr. Aurel Baci, deputat, decanul baroului și Dimitrie Mărtinaș, profesor de liceu.²⁹ La 10 noiembrie 1934, exemplul dat de Dandea va fi urmat de 135 de funcționari din serviciile primăriei care se obligau *„a folosi cu toată conștiința și puterea noastră opera națională înscrisă în fruntea rosturilor Ligei...”*³⁰

În 1937, Emil A. Dandea își încheia al doilea mandat, cu conștiința lucrului bine făcut, cu realizări edilitar-culturale perene, unele dintre ele, care au plasat definitiv municipiul în constelația orașelor românești cu grad înalt de civilizație. Cele două biserici, ortodoxă și greco-catolică fuseseră terminate și târnosite, aeroportul civil și noul spital de stat erau în curs de finalizare, introducerea gazului metan devenise o realitate, instituțiile românești de cultură depășiseră de mult faza de pionierat, activitatea acestora diversificându-se odată cu înființarea Muzeului de Arheologie și Etnografie și cu constituirea patrimoniului cultural românesc la Biblioteca și Pinacoteca municipală. Cultura românească avusese numai de câștigat prin încurajarea financiară a intelectualilor care și-au pus mintea și condeii în serviciul interesului național. La temelia edificiului cultural mureșean, Dandea a pus *„un gând de încurajare, un îndemn și o inițiativă și mai ales sume însemnate de bani”*.³¹ Numai așa s-au putut manifesta societăți culturale precum ASTRA, Tinerimea Română, Femeile Române etc., au putut ține sus flacăra românismului la Târgu Mureș prin prelegeri academice personalități ca Nicolae Iorga, Virgil Bărbat, Simion Mândrescu, Silviu Dragomir, Vasile Pârvan, Ioan Lupaș, Sextil Pușcariu, Mihail Dragomirescu ș.a.

²⁷ *Ibidem*, f. 18.

²⁸ Vezi amănunte la Liviu Lazăr, *Mișcarea antirevizionistă din Transilvania în perioada interbelică*, Deva, Editura Călăuza, 2003.

²⁹ ANDJ-Mureș, Fond Primăria orașului Târgu-Mureș Târgu-Mureș, *Consiliu*, doc. 23423/1935, f. 7.

³⁰ *Idem*.

³¹ Șerban Melinte, *Aspecte ale vieții culturale târgumureșene*, în *Un om pentru Târgu-Mureș. Emil A. Dandea*, p. 74; vezi de același autor, *Mărturii prin vreme*, Târgu-Mureș, Fundația culturală „Vasile Netea” 1999.

Numai așa s-au putut produce la Târgu-Mureș Teatrul Național și Opera Română din Cluj, Teatrul „Nottara”, „Tănase”, „Bulandra”, „Maria Filotti” ș.a. Numai așa și-a putut publica profesorul Traian Popa „Monografia orașului Târgu-Mureș”, lucrare care și azi stă la baza lucrărilor de licență și a tezelor de doctorat.³² În acest context, amintim și apariția, cu sprijinul financiar al primăriei, a unor gazete și reviste culturale, unele cu durată mai lungă de existență, altele doar efemere, dar care toate au servit ideea națională prin promovarea istoriei naționale, a tradițiilor, a culturii poporului român, într-o perioadă când presa românească din Târgu-Mureș era ca și inexistentă.³³ Cu toată strădania lui Dandea, însă, românii din acest oraș nu au reușit să-și fondeze, în această epocă, nici un cotidian, față de maghiari, care, tot timpul, au beneficiat de 4-5 jurnale.³⁴ În 1936, tot cu sprijinul „șovinului” primar român, apărea la Târgu-Mureș, antologia bilingvă de literatură română și maghiară „Cot la cot” (*Vállvetve*), alcătuită de publicistii Kertész Akos și Emil Gherasim, prefatăată fiind de profesorul Antalffy Endre, în limba maghiară, și de Emil A. Dandea, în limba română.³⁵ Culegerea literară, care cuprinde versuri, evocări, povestiri, urmărirea, după cum scriau cei doi prefăcatori, apropierea, în plan cultural, dintre maghiari și români, cu încrederea că „generațiile viitoare se vor înțelege mai bine și mai sincer.”³⁶

Mandatele de primar al municipiului Târgu-Mureș ale lui Emil A. Dandea, au fost marcate, după cum am amintit, de realizări de excepție, fapt care i-a atras aprecierea locuitorilor, în primul rând, apoi a autorităților superioare, care l-au răsplătit, de-a lungul vieții cu ordine și medalii ale statului român³⁷.

³² Despre autor și operă vezi Grigore Ploesteanu, *Studiu introductiv*, în „Monografia orașului Târgu-Mureș”. Ediție anastatică, Târgu-Mureș, 2004, p. I-XLI. „Putem însă presupune- scria autorul amintit- că îndemnul primarului târgumureșean au fost insistente pentru a-l determina pe Traian Popa să se angajeze la o lucrare „interesantă dar nespuse de grea”, având în vedere dificultățile elaborării istoriei unui oraș care secole de-a rândul a fost centru al secuimii și nu-și avea încă scrisă monografia nici în limba maghiară /.../ După discuții prealabile, primarul ia decizia nr. 9330/1925 de scriere a monografiei orașului Târgu-Mureș. La 5 noiembrie i se cere șefului arhivei, Ilyes, să pună la dispoziția lui Traian Popa personalul de care dispune, pentru căutarea documentelor de care are lipsă. La 10 noiembrie, profesorul solicită, pentru alcătuirea lucrării, 50000 lei. În aceeași zi, Consiliul orașului municipal îl informează, sub semnătura lui Emil Dandea, că, întrucât monografia necesită mari cheltuieli, s-a hotărât, pentru alcătuirea ei și aranjarea arhivei, includerea în bugetul anului următor a sumei de 50000 lei.”

³³ Dintre acestea amintim: „Viitorul Mureșului”, „Astra”, „Progres și cultură”, „Glasul Mureșului” etc.; vezi și Melinte Șerban, *Mărturii prin vreme*, p. 13-21. Bunăoară, „Jar și slovă”, revistă literară, artistică și socială, a apărut cu sprijinul unei subvenții de 10000 lei, acordată de Dandea la insistențele lui Vasile Netea (Vasile Netea, *Memorii*, p. 46).

³⁴ Vezi amănunte la Virgil Pană, *op. cit.*, p. 235-239.

³⁵ „În legătură cu alcătuirea și editarea ei – scria Vasile Netea în memoriile sale – s-au exprimat, de-a lungul timpului, diferite opinii, unii comentatori voind să dea culegerii un anumit dedesubt tainic și un anumit sens politic, asumându-și chiar și diferite merite. Îmi pare rău că trebuie să-i decepționez, dar mă văd nevoit să precizez că lucrarea respectivă a fost alcătuită de cei doi autori după o prealabilă înțelegere cu mine, eu trebuind să obțin fondurile necesare tipăririi prin intervenția pe lângă Emil Dandea. Deși, acest primar era considerat refractar, din motive politice, unei conlucrări româno-maghiare, totuși, văzând culegerea, a acceptat să-i acorde nu numai subvenția solicitată, ci, totodată, la stăruința autorilor, făcută prin mine, să o și prefăceze pentru a-i sublinia și mai mult importanța.” (Vasile Netea, *Memorii*, ediție îngrijită, introducere și indici Dimitrie Poptămaș, Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2010, p. 48).

³⁶ Scriitorii români erau prezenți prin: Gherghinescu Vania, Maximilian Costin, Vlad Stănceanu (Al. Șerban), Vasile Netea, Eugen Relgis, Mihail Ilovici, Sașa Pană, Teodor Scarlat, Virgil Carianopol, Gherasim Emil, iar cei maghiari prin: Wass Albert, Morvay Zoltán, Tamás György, Barta István, Kántor János, Molnár Balázs, Kertész Akos (vezi și Vasile Netea, *op. cit.*, p. 47-48).

³⁷ Medalia „Crucea comemorativă a războiului” cu baza 1919, Brevet nr. 56903 din 15 ianuarie 1927; Medalia „Victoria”, Brevet nr. 12596, din 27 ianuarie 1927; Ordinul „Steaua României”, cu spadă, în gradul de cavaler cu panglica CU SPADĂ, ÎN GRADUL DE CAVALER CU PANGL „Virtutea Militară”. I.D.R. nr. 3024 din 24 iulie 1920, brevet 8364 din 24 iulie 1920; Ordinul „Steaua României”, în gradul de cavaler, din 31 decembrie 1922; Ordinul „Steaua României”, în gradul de ofițer, din 5 februarie 1926; Medalia „Răsplata Muncii pentru Învățămant”, cl. I, nr. 5478 din iunie 1924; Medalia „Meritul Cultural pentru Biserică”, cl. II, Decret Regal nr. 3502/1934, Brevet 948/1934; „Răsplata muncii pentru construcții școlare”, 1937; „Meritul Industrial și Comercial”, 1937.

La sfârșitul celui de al doilea mandat de primar, în urma alegerilor locale din 20 decembrie 1937, Emil A. Dandea își prezenta bilanțul în fața noii Comisii Interimare prezidată de național-creștinul Valentin Manu, exprimându-și, în același timp, încrederea și dorința ca noua conducere să-i continue eforturile „*spre binele acestui municipiu și prin el a scumpei noastre patrii.*”³⁸

Dorind să rămână pe mai departe în viața politică, Emil A. Dandea va participa la alegerile parlamentare din 1937, obținând un mandat de deputat pe lista P.N.L. După cum este cunoscut, Parlamentul atunci ales nu și-a mai inaugurat lucrările, întrucât, în urma loviturii de stat din 10 februarie 1938, regele Carol al II-lea și-a instalat propriul său regim autoritar. Locul fostelor partide politice a fost luat de unul singur, respectiv Frontul Renașterii Naționale, în care va activa și Dandea, până în 1940, când, împrejurările vitrege ale ocupării nord-estului Transilvaniei, îl vor determina să ia calea refugiului, spre București, unde își va găsi adăpost la Lucian Cioran, fratele filosofului Emil Cioran, pe strada General Lupu, nr.2.³⁹ Despre activitatea sa din timpul anilor 1940-1944 nu cunoaștem aproape nimic, nici de la urmași și nici din alte surse, fapt ce ne determină să credem că fostul primar și mare român se retrăsese din viața publică, îmbrățișând, din nou, avocatura.

În toamna anului 1944, după eliberarea județului Mureș de sub ocupația germano-horthystă, Emil A. Dandea, împreună cu ceilalți refugiați, revine la Târgu-Mureș, plin de speranțe și de entuziasm în reluarea cursului normal al lucrurilor. Instaurarea, a doua oară, a administrației românești, în județul Mureș, la 28 septembrie 1944, cu dr. Ioan Bozdog, unul dintre inamicii săi politici, ca prefect, iar la conducerea primăriei cu dr. Petre Muscă și Ștefan Pantea⁴⁰, a fost brusc întreruptă, după numai o lună, la 24 octombrie, când a fost instituită administrația sovietică în cele 11 județe care făcuseră obiectul Dictatului de la Viena, din 30 august 1940, sub pretextul menținerii ordinii și a păcii sociale. Autoritățile administrative civile românești au fost evacuate forțat, în zilele de 10-14 noiembrie, funcționarii români fiind înlocuiți cu elemente maghiare și evreiești. În funcția de prefect a fost numit Victor Groza (fratele viitorului premier Petru Groza), iar ca subprefect dr. Antalffy Endre. La conducerea primăriei municipiului Târgu-Mureș au ajuns Izsák József, ca primar, funcțiile de viceprimar fiind atribuite lui Ioan Oltean și Soós József.

În această conjunctură, marcată de ascensiunea comuniștilor spre funcțiile supreme ale județului și ale orașului, Emil A. Dandea a fost catalogat, atât de presa maghiară cât și de cea „democrat”- comunistă, în care reușiseră să se infiltreze o bună parte din elementele minoritare și național-țărănești, ambele ostile fostului primar, drept un element șovin, exponent al claselor exploatoare, un antidemocrat periculos.

³⁸ „Atât în 1923 cât și în 1934 – spunea cel amintit – am preluat orașul cu multe lipsuri din punct de vedere românesc și administrativ, dintre cari la predare am reușit să fie înlăturate sau îndrumate pe cale sigură de îmbunătățire. Fiind atât timp la conducerea municipiului, nu este de mirare că pretutindeni veți întâlni urmele administrației constructive românești ce am făcut /.../ Nimeni nu va putea contesta de ex. pavajul străzilor, care, era, în 1934, în stare atât de deplorabilă, este, cu o cheltuială de aproape 40 milioane lei aproape în întregime refăcut și bine întreținut; gazul metan introdus, catedralele, căminul de ucenici terminate, noul spital, aeroportul aproape gata și atâtea alte repere edilitare desăvârșite, iar averea orașului sporită. Amintesc, în mod special lucrările în curs la noul apeduct, care se construiește lângă zăgazul de pe Mureș /.../ pentru care s-au cheltuit deja 4 milioane și care mai necesită peste 20 de milioane lei de investit pe 2 ani, pentru a fi chestiunea apei definitiv și perfect rezolvată pentru cel puțin 30 de ani /.../ Finanțele le predăm în cea mai perfectă ordine fără nici un ban datorie scadentă, neplătită sau restantă, de orice natură. („Glasul Mureșului”, 28 ianuarie 1938).

³⁹ Informație obținută de la fiul său, ing. Marin Horea Dandea.

⁴⁰ „România Nouă”, 5 noiembrie 1944, apud. Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 108.

Pentru a-l discredita în campania electorală pentru alegerile din noiembrie 1946, au fost scoase de la arhivă vechile procese în care fusese incriminat ca exploatator al țărânimii muncitoare, ca borfaș de rând, care se servise la discreție din averea orașului, învinuiri care, însă, niciodată nu putuseră fi probate în instanță.⁴¹ Cea mai sugestivă apreciere a situației în care s-a aflat fostul primar de Târgu-Mureș în fatidica toamna a anului 1946 este făcută de istoricul clujan Ioan Silviu Nistor, unul dintre primii săi biografi. *„Putem conchide – scrie cel amintit- că nici o altă personalitate din viața politică interbelică, care s-a afirmat pe plan local, nu a fost atât de virulent și de ostentativ atacată, în articolele titrate cu majuscule pe prima pagină, ceea ce este, desigur, cel mai autentic și mai veridic certificat de excelență, pentru întreaga activitate politico-administrativă desfășurată de către Dr. Emil Aurel Dandea la Târgu-Mureș.”*⁴²

Instalarea comuniștilor la guvernare, după alegerile trucate și falsificate din noiembrie 1946, a însemnat deschiderea unei a doua file în dosarul de refugiat al fostului liberal, care a împărtășit soarta dură a majorității elitei românești interbelice, fiind nevoit să plece din nou din orașul pe care îl servise cu devotament timp de mai bine de 7 ani. Amenințat, hăituit, blamat și urmărit de către organele comuniste de represiune, se va stabili, o perioadă, tot la București, desfășurându-și, însă, activitatea în afara orașului. Așa, de pildă, în perioada anilor 1947-1949, a fost consilier juridic la Fabrica „Phoenix” din Baia Mare, pentru ca, în 1952, să fie arestat și închis, fără nici o condamnare, în lagărul de muncă forțată Poarta Albă, de la canalul Dunăre-Marea Neagră, unde a pierit floarea intelectualității românești. Din lipsă de probe, în 1953 este eliberat stabilindu-i-se domiciliu forțat la Tazlău (Bacău), până în 1955, perioadă în care a trăit izolat de toată lumea, inclusiv de membrii familiei sale. Pentru a putea supraviețui, în perioada 1955-1960, deși avea studii superioare și doctorale, a lucrat, pe rând, ca muncitor necalificat și apoi ca paznic de noapte la Valea Călugărească (județul Prahova). În ultimii ani ai vieții, s-a „bucurat” de o umilă pensie I.O.V.R., ca urmare a calității sale de combatant în Primul Război Mondial, în valoare de 350 lei.

A trecut într-u cele veșnice la 18 august 1969, în București, la vârsta de 76 de ani. Potrivit dorinței sale testamentare, trupul neînsuflit a fost adus, în secret, la Târgu-Mureș și înmormântat în cimitirul Bisericii de lemn, prin strădania protopopului ortodox Lazăr David, cel care îl ajutase și materialicește în ultimii ani de viață.⁴³ Șapte ani mai târziu, în 1976, prin grija fostului colaborator, Simion Pânteia, căsătorit cu sora sa, Livia, a fost ridicat monumentul funerar care îi străjuiește mormântul.

În urma evenimentelor de la sfârșitul anului 1989, când comunismul românesc și-a dat obșteșcul sfârșit, a fost posibilă și reabilitarea istoriei sincere a românilor și repunerea în drepturile legitime a unor personalități pe nedrept trecute la indexul „dușmanilor” imaginari ai poporului și ai democrației de tip oriental. În acest context, la 18 august 1994, când se împlinea un sfert de veac de la dispariția fizică a lui Emil A. Dandea, intelectualii târgumureșeni au organizat o sesiune comemorativă de comunicări științifice, în care cel mai vrednic primar român al urbei din prima jumătate a secolului trecut a fost prezentat la adevăratele sale dimensiuni umane și profesionale, deschizându-se, astfel, o cale nebătătorită, de pe care istoricii vor avea posibilitatea să culeagă adevărate satisfacții profesionale.

Reabilitarea oficială completă a avut loc peste doi ani, când, în centrul municipiului, în fața actualei primării și a fostei Catedrale greco-catolice, edificii la a căror construcție a contribuit decisiv și Emil A. Dandea, a fost dezvelit un monument comemorativ, operă a sculptorului Anton Rațiu, transpusă în bronz de Petru Suciu.

⁴¹ Vezi în acest sens: Radu Ștefan, *Domnul Dandea la Toplița*, în „Ardealul Nou”, 13 august 1946; *Cum a înșelat d. E. Dandea pe țărani*, în „Ardealul Nou”, 5 noiembrie 1946; *Dr. Emil Dandea va apare în fața justiției pentru delapidare*, în „Ardealul Nou”, 9 noiembrie 1946; *Dr. Emil Dandea a strâns avere din banii obștei*, în „Ardealul Nou”, 16 noiembrie 1946; *D. Bozdog dă în judecată pe D. Dandea*, în „Ardealul Nou”, 12 noiembrie 1946 ș.a.

⁴² Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 116.

⁴³ De transportul sicriului de la București la Târgu-Mureș s-a ocupat Gheorghe Tomuța, consătean cu răposatul (Ioan Bembea, *op. cit.*, p. 180).